

ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

ШЕВЧЕНКО АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 338.439

**ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ
ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Спеціальність 08.06.01 – економіка,
організація та управління підприємствами

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

ТЕРНОПІЛЬ – 2005

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Тернопільській академії народного господарства
Міністерства освіти і науки України

- Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Сохацька Олена Миколаївна,
Тернопільська академія народного господарства,
професор кафедри менеджменту
- Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Воронкова Алла Єженівна,
Східноукраїнський національний університет імені
Володимира Даля, завідувач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності (м. Луганськ)
- кандидат економічних наук, доцент
Отенко Ірина Павлівна,
Харківський національний економічний університет,
доцент кафедри економічного аналізу
- Провідна установа: Національний університет „Львівська політехніка”,
кафедра менеджменту і міжнародного
підприємництва Міністерства освіти і науки України,
м. Львів

Захист дисертації відбудеться “26” травня 2005 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільській академії народного господарства за адресою: 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, корпус 11, зал засідань

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільської академії народного господарства за адресою: 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11

Автореферат розісланий “25” квітня 2005 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Б.П. Адамик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування національної моделі господарювання, яка б забезпечувала стійке розширене відтворення на інноваційних засадах, не може відбуватися без нарощування економічного потенціалу кожного підприємства.

У харчовій промисловості, яка в останні роки суттєво нарощує обсяги виробництва, мають перспективи успішного розвитку лише ті підприємства, що стабільно і розширено відтворюють свій економічний потенціал в умовах жорсткої національної та міжнародної конкуренції.

В цьому контексті визначення економічного потенціалу балансових та позабалансових ресурсів на предмет формування додаткової вартості в майбутньому та ефективного його використання через мінімізацію матеріальних, часових, інтелектуальних та організаційних зусиль є актуальною та малодослідженою проблемою.

Такий підхід до дослідження економічного потенціалу підприємств входить до нової сучасної зарубіжної концепції управління – управління вартістю (Value Based Management), в основу якої покладено розуміння того факту, що для власників будь-якого підприємства центральним питанням є приріст їх добробуту в результаті функціонування об'єктів володіння. При цьому добробут не вимірюється потужністю, кількістю зайнятих працівників, часткою ринку, виручкою, а вартістю підприємства.

Проблеми формування економічного потенціалу підприємств, в тому числі харчової промисловості, досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: Адріанов В.Д., Борщевський П.П., Вітвіцький В.В., Воронкова А.Е., Гайдуцький П.І., Долішній М.І., Доманчук Д.П., Євдокімов Ф.І., Кириченко О.М., Крикавський Є.В., Лукінов І.І., Мессель-Веселяк В.Я., Олексюк О.І., Отенко І.П., Попов Є.В., Пепа Т.В., Рєпіна І.М., Саблук П.Т., Сохацька О.М., Тарнавська Н.П., Федонін О.С., Хомин П.Я., Юрчишин В.В. тощо.

Одночасно, аналіз наукових публікацій та практики формування і використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості свідчить про те, що конкретні механізми цього процесу належним чином не висвітлені, не відслідковується вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, недостатньо досліджені моделі визначення ефективності економічного потенціалу.

Важливість зазначених наукових проблем і їх практична значимість зумовили вибір теми та постановки основних завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням наукових досліджень, передбачених планом науково-дослідної роботи Тернопільської академії народного господарства, в

рамках держбюджетних тематик кафедри менеджменту “Стратегічні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємств” (державний реєстраційний номер 0101U002364), в межах якої автором здійснено обґрунтування вибору інтеграції та диференціації в організаційних формах реформованих підприємств та кафедри економіки, організації і планування в АПК “Шляхи підвищення ефективності агропромислового виробництва в умовах ринкових відносин” (державний реєстраційний номер 0101U003409), в рамках якої автором проведено моніторинг економічного потенціалу підприємств харчової промисловості Тернопільської області.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виробленні концепції формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості на основі використання системи чинників нової парадигми управління – вартісного підходу.

Реалізація мети зумовила необхідність виконання таких завдань:

- узагальнити, систематизувати та критично проаналізувати теоретичні і практичні аспекти формування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості з метою вироблення власних методологічних підходів;
- дослідити процеси диференціації та інтеграції, злиття та поглинання підприємств харчової промисловості в контексті підвищення ефективності використання економічного потенціалу, обґрунтувати необхідність їх поєднання;
- здійснити моніторинг економічного потенціалу підприємств харчової промисловості України та Тернопільської області, що дозволить виявити основні тенденції і чинники впливу;
- проаналізувати показники собівартості продукції підприємств харчової промисловості, як якісні критерії використання економічного потенціалу, з метою пошуку шляхів їх зниження;
- вдосконалити методичні принципи формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості;
- виробити підходи, які ґрунтуються на стратегічному управлінні витратами та матричній моделі грошових потоків, для виявлення організаційно-економічних передумов підвищення ефективності використання економічного потенціалу;
- запропонувати інтегровану оцінку ефективності використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості для об’єктивнішої характеристики діяльності підприємств.

Об'єктом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, методичних та практичних засад формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості.

Предметом дослідження є процес формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети роботи використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, взаємопов'язаних та послідовно застосованих у загальній логіці аналізу: діалектичний метод пізнання, наукової абстракції, індукції та дедукції, системний (визначення сутності економічного потенціалу підприємства, його ролі і місця серед інших потенціалів), метод порівняння і синтезу (аналіз концепцій управління витратами), статистичні методи аналізу, графічний (моніторинг економічного потенціалу підприємств харчової промисловості), економіко-математичне моделювання, прогнозування, детермінований аналіз (аналіз собівартості продукції підприємств як якісного критерію використання економічного потенціалу).

Інформаційною базою дослідження стала наукова монографічна література, статті зарубіжних та вітчизняних вчених у періодичних виданнях, законодавчі та нормативні акти України, результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних наукових центрів, матеріали світових провідних інформаційних агенцій, Internet, статистичні матеріали за проблематикою дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному обґрунтуванні теоретико-методичних засад та прикладних аспектів формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості. Зокрема, в дисертації:

вперше:

- запропоновано цілісну концепцію формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості, що ґрунтується на визначенні переваг та недоліків організаційно-правових форм при виборі детермінованих моделей підвищення конкурентоспроможності із включенням відповідних етапів, заходів та дій теоретико-методичного, організаційно-економічного та соціального плану, адекватної цінової, податкової та кредитної політики на макрорівні та використання відповідних чинників управління на мікрорівні;

- розроблено трирівневу модель формування економічного потенціалу, у якій економічний потенціал одночасно розглядається як індикатор адаптаційної здатності підприємства і об'єкт управління, що включає процес формування та оцінки. Базовим рівнем моделі є виробничий потенціал, що дозволяє

максимізувати ринковий потенціал у конкурентному середовищі і, в свою чергу, співставлення кількісних значень цих потенціалів формує додаткову вартість через капіталізацію майбутніх прибутків – економічний потенціал;

вдосконалено:

- підходи до формування і нарощування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості через поєднання інтеграційних та диференційних процесів шляхом покращення виробництва і збуту, здешевлення сировини і поглиблення ступеня її переробки, оптимізації транспортних та інших витрат на доставку і зберігання. Доведено, що висока собівартість є одним із головних стримуючих факторів у процесі нарощування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості;

- методику оцінки економічного потенціалу з позицій можливих майбутніх результатів, через аналіз грошових потоків чистих прибутків і собівартості та уточнення послідовності оцінки економічного потенціалу для підприємств харчової промисловості;

дістали подальшого розвитку:

- концепція стратегічного управління витратами (Strategic Cost Management) через злиття трьох напрямів стратегічного менеджменту – аналіз ланцюжків цінностей, стратегічне позиціонування, аналіз і управління факторами, які визначають витрати, що дало можливість віднайти ефективні шляхи нарощування економічного потенціалу на управлінському рівні;

- застосування деревоподібних графів основних, зовнішніх та побічних чинників формування собівартості продукції підприємств харчової промисловості для виявлення всіх взаємозв'язків та рівнів впливу окремих чинників на результативний показник;

- використання методу “дельта” для моніторингу економічного потенціалу підприємств харчової промисловості України та Тернопільської області, що дозволило згрупувати окремі галузі та проаналізувати динаміку виробництва продукції.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у виробленні методичного підходу до формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості з урахуванням усіх чинників впливу на нього, розробці рекомендацій щодо функціонування підприємств харчової промисловості.

Сформульовані в дисертації пропозиції використані в роботі Чемеровецької районної державної адміністрації Хмельницької області (довідка про впровадження №1383 від 17.09.2003р.), управлінні сільського господарства і продовольства Чемеровецької районної державної адміністрації Хмельницької області (довідка про впровадження №246 від 30.09.2003р.), управлінні

сільського господарства і продовольства Чортківської районної державної адміністрації Тернопільської області (довідка про впровадження №466 від 22.09.2003р.) при реструктуризації підприємств харчової промисловості. Висновки та основні положення дисертаційної роботи знайшли впровадження на підприємствах харчової промисловості Тернопільської області, а саме: ВАТ “Борщівський сирзавод” (довідка про впровадження №151 від 4.10.2004р.) та ДП “Чортківм’ясопром” (довідка про впровадження №679 від 23.09.2003р.). Крім того, результати дисертаційної роботи використано в навчальному процесі Чортківського інституту підприємництва та бізнесу Тернопільської академії народного господарства при підготовці окремих тем курсу “Економіка підприємств” (довідка про впровадження №56 від 09.09.2004р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї і положення, що є результатом самостійного дослідження здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичній конференції “Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в Україні” (м.Чортків, лютий 2001р.); науково-практичній конференції “Україна в умовах ринкової трансформації економіки і сучасних форм господарювання” (м.Чортків, червень 2002р.); міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених “Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть” (м.Тернопіль, лютий 2003р.); міжнародній науковій конференції “Розвиток підприємницької діяльності на Україні: історія і сьогодення” (м.Тернопіль, березень 2003р.); міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток соціально-економічних відносин в умовах трансформації економіки України” (м.Хмельницький, квітень 2003р.); всеукраїнській науковій конференції “Проблеми управління регіональним, економічним і соціальним розвитком” (м.Рівне, травень 2003р.); науково-практичній конференції “Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку економіки України: досягнення та перспективи” (м.Чортків, червень 2004р.); науково-практичній конференції “Розвиток корпоративного управління в глобальному середовищі” (м.Тернопіль, жовтень 2004р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображенні в 12 наукових працях (наукові статті, тези доповідей), із них 6 у фахових виданнях, загальним обсягом 2.75 д. а., з них особисто автору належать – 2.36 д.а.

Структура дисертації. Дисертаційна робота, зміст якої викладено на 180 сторінках, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку

використаних джерел із 186 найменувань та 5 додатків, обсягом 32 сторінки. Матеріали дисертації містять 17 таблиць і 34 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі – **“Теоретико-методичні підходи до формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості”** – досліджено сутність економічного потенціалу та особливості його формування, теоретичні та методичні засади оцінки ефективності економічного потенціалу підприємств харчової промисловості.

Системне дослідження теоретичних аспектів формування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості показало відсутність єдиних підходів до його визначення. У дисертації відзначено, що економічний потенціал не є діяльністю, це скоріше гіпотетична програма, яка ґрунтується на прогнозованих можливостях підприємства. Це оціночний показник, який показує ступінь розвитку суб'єкта господарювання, індикатор його адаптаційної здатності забезпечувати довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових).

Стратегічною метою функціонування підприємств харчової промисловості має стати стабільне нарощування їх економічного потенціалу. Для цього на рівні держави ця галузь як складова моделі інноваційного розвитку повинна стати пріоритетною поряд з іншими галузями. На рівні підприємств необхідно виробити відповідні теоретичні підходи до формування економічного потенціалу і запропонувати адекватні методики оцінки ефективності його використання.

Матеріальною основою економічного потенціалу є фінансові ресурси, відображені у балансі підприємства, а величина економічного потенціалу є результатом їх сукупних зусиль, виражених потенційним прибутком, що залишається у розпорядженні підприємства. Трирівнева модель формування економічного потенціалу представлена на рис. 1.

Виробничий потенціал підприємства є базовим рівнем моделі формування економічного потенціалу. Він показує здатність виробничої системи продукувати матеріальні блага, використовуючи наявні ресурси, і повинен бути інтегральною характеристикою ресурсного забезпечення підприємства.

Другим рівнем є ринковий потенціал. Саме через нього можна оцінити ефективність використання базового виробничого потенціалу. Це поняття ширше і виступає як узагальнена оцінка конкурентоспроможності продукції та послуг виробничої інфраструктури.

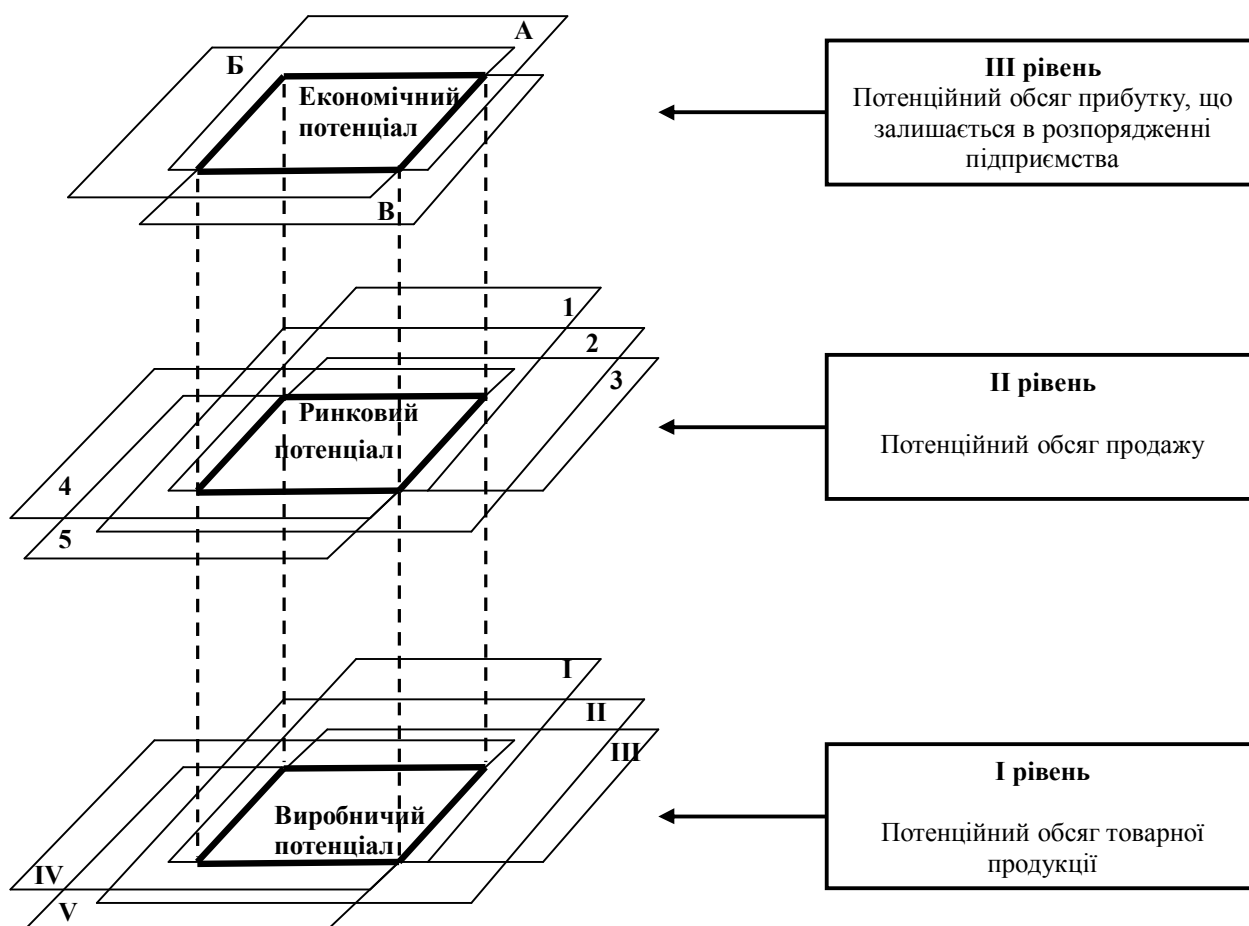

Рис.1. Модель формування економічного потенціалу підприємства

Ринковий потенціал можна представити як сукупну можливість виробничого потенціалу та рівня його ділової активності в умовах змінного ринкового середовища задовольняти потреби ринку у визначеному обсязі матеріальних благ та послуг, він показує максимально можливий обсяг реалізації при заданому рівні забезпеченості ресурсами.

Третім рівнем є економічний потенціал, який можна оцінити через капіталізацію доходу шляхом розрахунку теперішньої вартості чистого прибутку, який передбачається отримати в майбутньому.

Виходячи із вищезгаданого, формування економічного потенціалу підприємства має відбуватися за наступною послідовністю.

На базовому (першому) рівні. I. Формування основних виробничих фондів та оборотних коштів. II. Формування промислово-виробничого персоналу, управлінських кадрів. III. Формування виробничих процесів з використанням інноваційних технологій. IV. Формування системи управління собівартістю. V. Формування системи інформаційного забезпечення.

На другому рівні. 1. Маркетингове середовище (обсяги ринку та частка ринку). 2. Конкурентоспроможність (рейтинг). 3. Товарні знаки, бренди, ділова

репутація, наявність постійних покупців. 4. Аналітична діяльність. 5. Комунікативна діяльність.

На третьому рівні. А. Прогноз майбутніх грошових потоків (обсяги реалізації). Б. Прогноз майбутніх витрат. В. Прогноз чистих прибутків.

Саме останні оціночні показники і повинні показати ефективність використання виробничого та ринкового потенціалу в майбутньому, оскільки ілюструють здатність цих потенціалів генерувати грошові потоки чистих прибутків, що і буде характеризувати величину економічного потенціалу, яка через капіталізацію майбутніх доходів визначатиме в цілому потенційну оцінку бізнесу. Сформований виробничий потенціал оцінується через ринковий, а ринковий, в свою чергу, через економічний.

У сучасних умовах залежність між підприємствами харчової промисловості і іншими галузями народного господарства, а також взаємозалежність виробників всередині самого підприємства настільки підсилюється, що виникає необхідність в якісному перетворенні організаційних форм і вдосконаленні господарських зв'язків, до яких належать інтеграція та диференціація. Перехід до інтегрованого чи диференційованого виробництва обумовлюється рівнем розвитку продуктивних сил і міжгалузевих зв'язків.

На основі проведених досліджень інтеграція і диференціація підприємств харчової промисловості та виробників сировини трактується, як єдине ціле одного процесу, як базис його розвитку в контексті формування нових структур. Аргументовано, що процеси інтеграції і диференціації не носять циклічного характеру, а відбуваються одночасно.

Розвиток інтеграції підприємств харчової промисловості з виробниками сільськогосподарської продукції дозволяє забезпечити не лише підвищення ефективності використання їх наявного економічного потенціалу, але й суттєво наростити його за рахунок отримання стабільних джерел сировини та зменшення її собівартості.

Ефективне використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості вимагає формування чіткої методики оцінки цього процесу. У дисертації запропоновано комплексний підхід до оцінки ефективності економічного потенціалу (рис.2), який включає аналіз використання виробничого потенціалу для висновку щодо максимально можливого випуску продукції; ринкового потенціалу для визначення максимально можливого обсягу реалізації; прогноз майбутніх грошових потоків та їх дисконтування для визначення максимальних прибутків у майбутньому.

У другому розділі – **“Аналіз формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості”** – проведено моніторинг економічного потенціалу підприємств харчової промисловості Тернопільської області, досліджено

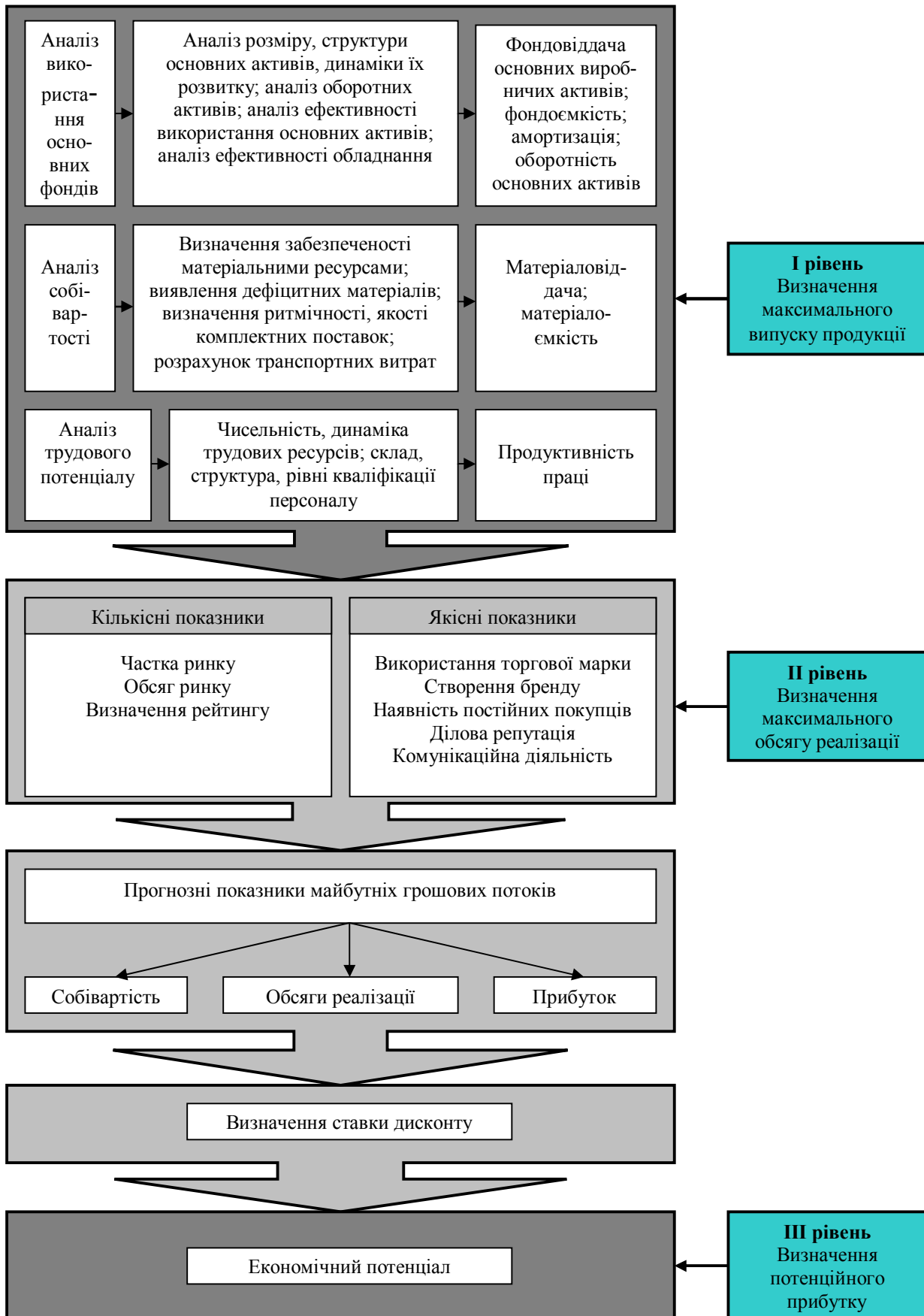

Рис. 2. Схема оцінки ефективності економічного потенціалу підприємств харчової промисловості

систему чинників, що впливають на ефективність роботи даних підприємств та здійснено розрахунок економічного потенціалу.

Для повноцінного дослідження процесу формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств недостатньо економічного аналізу на макро- і мікрорівнях. У роботі запропоновано здійснювати локаційний аналіз, який визначає закономірності і особливості розміщення конкретних виробництв і дає можливість визначити регіональні важелі для ефективного функціонування.

У дисертації проведено моніторинг економічного потенціалу підприємств харчової промисловості Тернопільської області з використанням методу “дельта”. Це дало можливість згрупувати окремі сектори харчової промисловості у дві групи: перша – в якій спостерігається тенденція падіння індексів виробництва продукції на підприємствах Тернопільської області, так і України. До цієї групи належать виробництво цукру. Друга – в якій спостерігається тенденція зниження індексу продукції по Україні і зростання по Тернопільській області. До цієї групи належать підприємства м'ясної, маслосиробної та молочної промисловості.

Кількість підприємств у харчовій промисловості, які отримують прибутки від ведення комерційно-господарської діяльності, поступово росте. У 2003 році їх частка складала 52%, а у 2004 році вже 61.3% підприємств галузі стали прибутковими. Загальний приріст виробництва продукції харчової промисловості у 2003 році складав 22.9%, у 2004 році – 12.1%, а у першому півріччі 2005 року в цій галузі прогнозується ймовірний ріст виробництва на 8-9%.

Згідно запропонованої у першому розділі методики здійснено аналіз діяльності підприємств харчової промисловості Тернопільської області. Репрезентаційна вибірка конкретних підприємств ґрунтувалася на найбільших обсягах реалізованої продукції підприємствами у кожній галузі.

У м'ясній промисловості лідером є ТОВ МПЗ “Тернопіль”, у цукровій промисловості – ВАТ “Чортківський цукровий завод”, який має найнижчий в Україні розхід палива, необхідного для переробки 1 тонни продукції. В той же час молочна промисловість, на відміну від попередніх, не має очевидних підприємств-лідерів, тому проаналізовано діяльність кількох підприємств, зокрема ЗАТ “Тернопільський молокозавод” та СП ТОВ “Ліго”.

Аналіз показав, що виробничі потужності всіх цих підприємств використовуються вкрай незадовільно, що свідчить про втрату ринкового потенціалу, а значить і економічного. Основними причинами такого стану справ є недостатньо ефективна робота з постачальниками сировини, відсутність інтеграції з ними, низька кваліфікація керівних кадрів.

При формуванні та визначенні ефективності використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості важливим є аналіз чинників, що впливають на економічні показники різних сфер господарської діяльності, в першу чергу, на собівартість продукції.

У дисертаційній роботі відображено вплив основних, зовнішніх і побічних чинників на собівартість продукції харчової промисловості у вигляді деревоподібного графу, який дозволяє чітко побачити всі взаємозв'язки і рівні впливу чинників. Розрахунки нормативної, планової та фактичної собівартості продукції харчової промисловості здійснено шляхом послідовного групування та розподілу затрат. У відповідності з цим аналіз собівартості проведено у розрізі статей і елементів затрат. Групування затрат за статтями калькуляції здійснюється у багатьох напрямках. Моделювання детермінованих факторних систем передбачає розгляд розрахункової формули собівартості у вигляді моделі, елементи якої виступають як чинники. При цьому розрахункові формули собівартості в розрізі статей розглядаються як постановка задачі, в якій необхідно визначити, яка частина результативного показника викликається зміною кожного із чинників.

Модель за статтею “Матеріальні затрати” має вид:

$$Z^{SM} = \sum_i \sum_j \sum_k \sum_l (N_{lk} K_{lk}^{izm} K_{kj} C_l T_{ji}), \quad (1)$$

де: N_{lk} - зведена норма затрат l -ої сировини в k -му виробі; K_{lk}^{izm} - коефіцієнт зміни цієї норми в період, що аналізується; K_{kj} - кількість k -го виробу в j -ій продукції; C_l - ціна одиниці l -ої сировини; T_{ji} - обсяг випуску j -ої продукції на i -му підприємстві.

Формула впливу чинника N_{lk} на затрати за статтею “Матеріальні затрати” має вид:

$$A_{N_{lk}} = \int_0^{\Delta N_{lk}} \sum_i \sum_j \sum_l \sum_k \left\{ (K_{0_{lk}}^{izm} + k N_{lk}) (K_{0_{kj}} + l N_{lk}) (C_{0_l} + m N_{lk}) (T_{0_{ji}} + z N_{lk}) \right\} dN_{lk}, \quad (2)$$

де: $\Delta N_{lk} = N_{1_{lk}} - N_{0_{lk}}$, $\Delta K_{lk}^{izm} = K_{1_{lk}}^{izm} - K_{0_{lk}}^{izm}$, $\Delta K_{kj} = K_{1_{kj}} - K_{0_{kj}}$, $\Delta C_l = C_{1_l} - C_{0_l}$, $\Delta T_{ji} = T_{1_{ji}} - T_{0_{ji}}$ - зміни значень чинників в кінці і на початку періоду, що аналізується;

$$k = \frac{\Delta K_{lk}^{izm}}{\Delta N_{lk}}, \quad l = \frac{\Delta K_{kj}}{\Delta N_{lk}}, \quad m = \frac{\Delta C_l}{\Delta N_{lk}}, \quad z = \frac{\Delta T_{ji}}{\Delta N_{lk}}.$$

Аналогічно проводяться розрахунки впливу чинників: K_{lk}^{izm} ; K_{kj} ; C_l ; T_{ji} . Інтегральним методом отримані розрахункові формули відокремленого впливу чинників на показники собівартості за іншими статтями калькуляції в детермінованих моделях економічного аналізу. Відокремлений вплив кожного чинника на показник собівартості дає можливість розрахувати межу зростання

того чи іншого чинника, при якій продукція харчової промисловості буде конкурентноздатною і не збитковою. Запропонований математичний апарат використано для аналізу собівартості продукції ВАТ “Чортківський цукровий завод”. Аналіз показав, що найбільший вплив на собівартість продукції ВАТ “Чортківський цукровий завод” мають ціна на сировину (35-60%), витрати на оплату праці (25-40%), енергоносії та паливо (20-25%). Важливе значення в аналізі витрат за статтями калькуляції має визначення ізольованих впливів кожного із цих чинників. У роботі використано метод ланцюгових підстановок, що дало можливість оперативно визначати зміну собівартості при зміні кожного із чинників.

Крім того, в дисертації визначено рівень економічного потенціалу ЗАТ “Тернопільський молокозавод” в розмірі 2103 тис. грн. в рік. При дисконтуванні чистих грошових потоків використано ставку дисконту в розмірі 15-20% річних за методом кумулятивної побудови, що відповідає сумі безризикової ставки та всіх компенсацій за ризик. Збільшення дисконтної ставки розраховано експертним шляхом через опитування фахівців експертно-оціночних підприємств.

У третьому розділі – **“Підвищення ефективності використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості”** – запропоновано концепцію формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості, організаційно-економічні передумови підвищення ефективності виробництва продукції та пропозиції щодо вдосконалення методики оцінки ефективності економічного потенціалу підприємств.

У дисертації запропоновано концепцію формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості (рис.3) з врахуванням особливостей управління на макро- і мікрорівнях, етапів формування, заходів та дій для їх становлення в якості потужного і конкурентоспроможного постачальника продукції не тільки на вітчизняному, а й на світових ринках. Концепція логічно впливає із трирівневої моделі формування економічного потенціалу підприємства. Для успішного формування та наступного ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості необхідно забезпечити послідовне виконання трьох етапів.

На першому етапі необхідно заново сформувані (для підприємств, що лише створюються) або оцінити наявний виробничий потенціал. Для цього необхідно визначити на всіх його площинах максимально можливі параметри, а саме: обсяги виробничих фондів; кількісні та якісні характеристики персоналу; види виробничих процесів; формування інформаційних товарних та фінансових потоків.

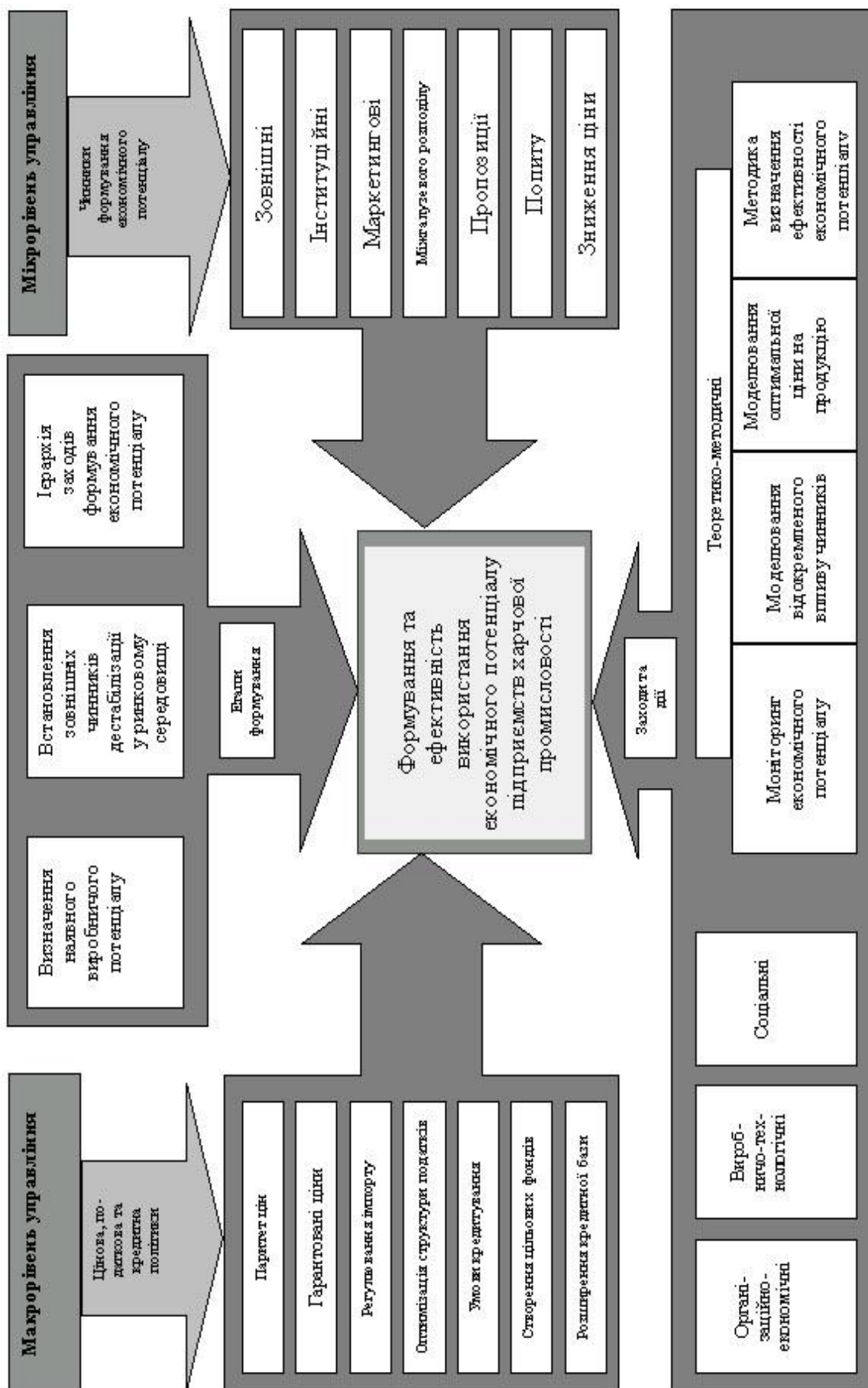

Рис. 3. Концепція формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості

Після цього, доцільно скласти заходи та окреслити першочергові дії в організаційно-економічних, виробничо-технологічних та соціальних напрямках. В процесі функціонування підприємства та зростання ступеню завантаженості виробничих потужностей необхідно визначити максимально можливу частку ринку, що адекватна ринковому потенціалу.

Успіх формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості на мікрорівні управління визначають наступні чинники: зовнішні, інституційні, маркетингові, міжгалузевого розподілу, пропозиції, попиту, зниження ціни.

Цінова, податкова та кредитна політики держави на макрорівні управління повинна забезпечити: паритет цін, гарантовані ціни регулювання імпорту, оптимізацію структури податків, умови кредитування, створення цільових фондів, розширення кредитної бази.

Заходи та дії в концепції формування та ефективного використання економічного потенціалу розподілено на наступні сегменти: організаційно-економічні, виробничо-технологічні, соціальні, теоретико-методичні. Ефективне використання наявного економічного потенціалу залежить саме від своєчасно вжитих заходів та правильних дій, направлених на виконання поставленої мети. В теоретико-методичному сегменті обґрунтовано наступну послідовність дослідження: моніторинг економічного потенціалу, моделювання відокремленого впливу чинників, моделювання оптимальної ціни на продукцію, методику визначення ефективності економічного потенціалу. Концепцію підготовлено для підприємств харчової промисловості різних форм господарювання, і в цьому її універсальність.

Одним із найважливіших факторів, що стримує процеси нарощування економічного потенціалу, є собівартість виробленої продукції, що викликає необхідність управління цим процесом аж до моделювання оптимальної ціни на продукцію. Тому саме стратегічне управління витратами і собівартістю в тому числі, покликане віднайти ефективні шляхи нарощування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості. Можна стверджувати, що стратегічне управління витратами створює базові установки для системи управління витратами, основні положення якої звернені до основ стратегії управління підприємством. Стратегічне управління витратами або SCM (від англійського Strategic Cost Management) відрізняється від традиційного підходу до управління витратами. Відмінність складається в принципово іншому світогляді стосовно процесу управління витратами.

У дисертації відзначено основні розходження у світоглядному відношенні до традиційної системи і SCM. Ці відмінності стосуються мети, способів аналізу витрат та опису поводження витрат. У рамках SCM аналіз і управління факторами, що визначають витрати, припускає створення таких

умов роботи, що забезпечували б найбільш сприятливе сполучення функціональних можливостей підприємства і його ефективності з погляду отримання максимального прибутку за рахунок мінімізації витрат.

Ідея затратоформуєчих факторів у SCM полягає в тому, що при аналізі витрат варто піднятися на вищий рівень причин появи витрат. У цьому випадку існує потенційна можливість, прийнявши правильне стратегічне рішення на верхньому рівні (наприклад, змінивши технологію), одночасно позбутися великої кількості факторів нижнього рівня (виробничих чи комерційних носіїв витрат).

Формування собівартості продукції і ціни на неї на підприємствах харчової промисловості рекомендовано проводити за допомогою матричної моделі грошових потоків (табл. 1).

Таблиця 1

Матрична модель грошових потоків

(вартісні показники)

Види продукції (споживання) Види продукції (продаж)	1	2	...	j	...	n	Грошові потоки від продажу продукції іншим споживачам	Сумарні грошові потоки
1	v_{11}	v_{12}	...	v_{1j}	...	v_{1n}	W_1	V_1
2	v_{21}	v_{22}	...	v_{2j}	...	v_{2n}	W_2	V_2
...
i	v_{i1}	v_{i2}	...	v_{ij}	...	v_{in}	W_i	V_i
...
n	v_{n1}	v_{n2}	...	v_{nj}	...	v_{nn}	W_n	V_n
Оплата праці	OP_1	OP_2	...	OP_j	...	OP_n	$\sum_{j=1}^n OP_j$	-
Прибуток	P_1	P_2	...	P_j	...	P_n	$\sum_{j=1}^n P_j$	-
Сумарні грошові потоки	V_1	V_2	...	V_j	...	V_n	-	$\sum_{i=1}^n V_{ij}$

Застосування запропонованої моделі при формуванні грошових потоків на підприємствах харчової промисловості є доцільним, так як забезпечує їх оптимізацію та виключає збитковість продукції будь-якого з них.

В цьому контексті використано баланс сумарних грошових потоків споживання $\sum_{j=1}^n V_{ij} + W_i = V_i (i = 1, 2, \dots, n)$ і грошових потоків продажу

$$\sum_{i=1}^n V_{ij} + OP_j + P_j = V_j (j = 1, 2, \dots, n).$$

Виходячи з цього балансу можна розрахувати прибуток від продажу продукції для будь-якого підприємства харчової промисловості:

$$P_j = V_j - \sum_{i=1}^n V_{ij} - OP_j (j = 1, 2, \dots, n) \quad (3)$$

Для підприємства ВАТ “Чортківський цукровий завод”, наприклад, прибуток розрахований за матричною моделлю з використанням балансу грошових потоків споживання та продажу склав 1882.7 тис. грн.

Крім того, підвищення ефективності виробництва продукції та вдосконалення шляхів формування і ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості може відбуватися через злиття і поглинання невеликих підприємств і створення потужних виробників з відомими брендами; використання нових схем фінансування, зокрема випуск боргових цінних паперів та публічне розміщення акцій; реалізація державних програм “Цукор”, “Молоко”, “М’ясо” в контексті підтримки на державному рівні виробників цієї сировини; інтеграція та диференціація переробників з виробниками сировини, що дасть можливість застосувати інноваційні технології як на стадії виробництва, так і реалізації продукції; ліквідація і репрофілювання збиткових підприємств.

У методику оцінки ефективності використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості запропоновано включити два варіанти.

Перший базується на порівнянні показників ефективності економічного потенціалу на одному підприємстві. Другий – на порівнянні показників ефективності економічного потенціалу двох аналогічних підприємств. В другому варіанті оцінки ефективності використання економічного потенціалу існує можливість порівняння показників трьох і більше підприємств.

У дисертації запропоновано оцінювати ефективність використання економічного потенціалу за допомогою системи коефіцієнтів. Ці коефіцієнти в першу чергу пов’язані з концепцією формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості. В цій концепції визначено три основні групи чинників, від яких залежить успіх використання: чинники організаційно-економічного, виробничо-технологічного та соціального характеру.

Кожен з цих чинників окремо характеризує ефективність використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості. Інтегрований показник ефективності (k_{int}) характеризує одночасний вплив трьох чинників. У роботі запропоновано інтегрований показник ефективності розраховувати як добуток трьох показників:

$$k_{int} = k_{oe} k_{vt} k_s, \quad (4)$$

де k_{oe} - коефіцієнт, що характеризує результативність організаційно-економічних чинників;

k_{vt} - коефіцієнт, що характеризує результативність виробничо-технологічних чинників;

k_s - коефіцієнт, що характеризує результативність соціальних чинників.

Якщо інтегрований показник $K_{int} > 1$, то процес використання економічного потенціалу ефективний, якщо інтегрований показник $K_{int} < 1$, то процес не ефективний.

У роботі проведено дослідження і побудовано таблицю зміни інтегрального показника ефективності використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості при зміні показників, що входять в неї, в інтервалі від 0.1 до 2.0. Причому, це дослідження проведено для кількості показників, що входить в інтегральний показник, від двох до восьми.

Аналіз показав, що уникнути штучного заниження і завищення інтегрованого показника ефективності можна лише тоді, коли значення коефіцієнтів, що входять в нього, коливаються близько від одиниці, як у меншу, так і у більшу сторону.

Запропонована методика дає об'єктивну оцінку ефективності використання економічного потенціалу і охоплює усі сфери діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробці теоретико-методичних і прикладних засад формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості. Основні результати дослідження дають підстави для таких висновків.

1. Системне дослідження теоретичних аспектів формування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості показало відсутність єдиних підходів до його визначення. В результаті аналізу різних точок зору автором відзначено, що економічний потенціал є гіпотетичною програмою, яка ґрунтується на прогнозованих можливостях підприємства, оціночним показником, який показує ступінь розвитку суб'єкта господарювання, індикатором його адаптаційної здатності забезпечувати довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових).

2. Трирівнева модель формування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості, яка включає: на першому рівні – виробничий потенціал як максимально можливий випуск продукції, на другому рівні – ринковий потенціал як максимально можливий обсяг реалізації та третій рівень – економічний потенціал як потенційний обсяг прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, дозволяє на останньому третьому рівні за допомогою прогнозних оціночних показників визначити ефективність використання виробничого та ринкового потенціалу в майбутньому, оскільки вони ілюструють здатність цих потенціалів генерувати грошові потоки чистих

прибутків у майбутньому, що і буде характеризувати величину економічного потенціалу, яка через капіталізацію майбутніх доходів визначатиме в цілому потенційну оцінку бізнесу.

3. Процес формування та використання економічного потенціалу в м'ясній, цукровій та молочній промисловості, які займають лівову частку серед інших галузей харчової промисловості Тернопільської області, досліджено на основі репрезентативної вибірки. Аналіз показав, що високі виробничі потужності підприємств використовуються вкрай незадовільно, продукція є неконкурентоспроможною, що призводить до втрати ринкового потенціалу, а значить і економічного.

4. Використання деревоподібного графу основних, зовнішніх та побічних чинників собівартості продукції підприємств харчової промисловості, дозволило виявити всі їх взаємозв'язки і рівні впливу та запропонувати економіко-математичну модель інтегрального аналізу відокремленого впливу чинників на собівартість продукції за статтями калькуляції. Модель відокремленого впливу кожного чинника на показник собівартості дозволяє розрахувати межу зростання того чи іншого чинника, при якій продукція харчової промисловості буде конкурентоздатною і не збитковою.

5. Комплексний аналіз економічного потенціалу показав відсутність системного підходу до його ефективного використання та оцінки. Запропоновано концепцію формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості, яка базується на детальному дослідженні чинників, що впливають на підвищення ефективності роботи, виявленні та дослідженні мотивів вибору форм господарювання, побудови економіко-математичних моделей та підвищення їх конкурентоздатності. Ця концепція логічно впливає із тривірневої моделі формування економічного потенціалу підприємства і дозволяє розрахувати реальну оцінку (бізнесу) вартості підприємства.

6. Проведене автором дослідження показало, що саме стратегічне управління витратами (SCM) і собівартістю в тому числі, покликане віднайти ефективні шляхи нарощування економічного потенціалу підприємств харчової промисловості. Стратегічне управління витратами створює базові стратегічні установки для системи управління витратами, основні положення якої звернені до основ стратегії управління підприємством. SCM відрізняється від традиційного підходу до управління витратами, змінюючи парадигму управління витратами. У рамках SCM аналіз і управління факторами, що визначають витрати, припускає створення таких умов роботи, що забезпечували б найбільш сприятливе сполучення функціональних можливостей підприємства і його ефективності з погляду отримання максимального прибутку за рахунок мінімізації витрат.

7. Застосування матричної моделі грошових потоків для розрахунку співвідношення вартості продукції підприємств харчової промисловості та продукції суміжних галузей і цінової політики дозволяє виключити збитковість та забезпечити конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості. Використання запропонованої моделі на підприємствах харчової промисловості при формуванні грошових потоків є доцільним, так як забезпечує їх оптимізацію.

8. Об'єктивну оцінку ефективності використання економічного потенціалу можна забезпечити, використавши систему коефіцієнтів, на базі яких розраховується інтегральний показник ефективності використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості за двома варіантами. Запропонована в роботі методика дозволяє уникнути суб'єктивної оцінки ефективності та дає реальну оцінку ефективності використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості і охоплює всі сфери діяльності підприємства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Сохацька О.М., Шевченко А.А. Оцінка ефективності реформування підприємств харчової та переробної промисловості // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – 2003. – № 1 (20). – С. 324-330. Особисто автором запропоновано методику визначення інтегрального показника ефективності реформування підприємств харчової промисловості.
2. Шевченко А.А. Цінова політика як основний мотиваційний чинник підвищення ефективності виробництва підприємств харчової та переробної промисловості // Вісник Технологічного університету Поділля. Економічні науки. – 2003. – № 1. – С. 117-120.
3. Шевченко А.А., Богущька І.В. Аналіз сучасного економічного стану підприємств харчової та переробної промисловості // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – С. 57-60. Особисто автором методом “дельта” проведено аналіз виробництва продукції харчової промисловості в залежності від наявності сировини.
4. Шевченко А.А. Моніторинг економічного потенціалу підприємств харчової та переробної галузей Тернопільської області // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Збірник наукових праць кафедри управління трудовими ресурсами і РПС. – Випуск 7. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – С. 60-63.

5. Шевченко А.А. Зарубіжний досвід управління інтеграційними і диференційними процесами в аграрному секторі // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – № 7/1. – С. 115-118.

6. Сохацька О.М., Шевченко А.А. Аналіз основних тенденцій розвитку інтеграційних процесів підприємств аграрної сфери і переробних галузей // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – Випуск 9. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – С. 103-106. Особисто автором запропоновано розглядати інтеграцію і диференціацію підприємств харчової промисловості та виробників сировини, як єдине ціле одного процесу, як базис його розвитку в контексті формування нових структур.

У інших виданнях:

7. Шевченко А.А. Модель формування економічного потенціалу // Тези доповідей науково-практичної конференції “Розвиток корпоративного управління в глобальному середовищі”. – м. Тернопіль, 2004. – С. 217-220.

8. Шевченко А.А., Богуцька І.В. Аналіз чинників собівартості продукції харчової та переробної промисловості // Наукові записки за матеріалами науково-практичної конференції ”Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку економіки України: досягнення та перспективи”. – м. Чортків, 2004. – №3. – С. 141-145. Особисто автором отримані інтегральним методом розрахункові формули відокремленого впливу чинників на показники собівартості по статтях калькуляції в детермінованих моделях економічного аналізу.

9. Шевченко А.А. Оцінка ринкового потенціалу підприємства // Тези доповідей міжнародної наукової конференції “Розвиток підприємницької діяльності на Україні: історія і сьогодення”. – м. Тернопіль, 2003. – С. 95.

10. Шевченко А.А. Забезпечення зростання економічного потенціалу підприємств переробної галузі як стратегічна мета реформування // Тези доповідей міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених “Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть”. – м. Тернопіль, 2003. – С. 400.

11. Шевченко А.А. Єдність та боротьба диференціації та інтеграції в аграрному секторі // Наукові записки по матеріалах науково-практичної конференції ”Україна в умовах ринкової трансформації економіки і сучасних форм господарювання”. – м. Чортків, 2002. – № 2. – С. 107-110.

12. Шевченко А.А. Розвиток виробничо-економічних зв'язків між сільськогосподарськими і переробними підприємствами продовольчого підкомплексу // Наукові записки по матеріалах науково-практичної конференції ”Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в Україні”. – м. Чортків, 2001. – № 1. – С. 114-115.

АНОТАЦІЯ

Шевченко А.А. Формування та ефективність використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.01 – економіка, організація та управління підприємствами. – Тернопільська академія народного господарства, Тернопіль, 2005.

В дисертації розглянуто сукупність теоретично-методологічних, методичних та практичних проблем формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості.

Досліджена концепція ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості, на основі змін форм власності, детальному дослідженні чинників, побудові економіко-математичних моделей підвищення конкурентноздатності.

Обґрунтовані основні напрямки формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: економічний потенціал, харчова промисловість, інтеграція, диференціація, управління, моніторинг, детермінований аналіз, собівартість, конкурентоспроможність.

АНОТАЦІЯ

Шевченко А.А. Формирование и эффективность использования экономического потенциала предприятий пищевой промышленности. – Рукопись.

Диссертация на соискания ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.01 – экономика, организация и управление предприятиями. – Тернопольская академия народного хозяйства, Тернополь, 2005.

Диссертация посвящена вопросам формирования и эффективности использования экономического потенциала предприятий пищевой промышленности путем исследования факторов реформирования, построения экономико-математических моделей повышения конкурентоспособности. В первом разделе «Теоретико-методические подходы к формированию и эффективному использованию экономического потенциала предприятий пищевой промышленности» рассматриваются сущность понятия экономического потенциала и особенностей его восстановления, теоретические и методические основы антикризисного управления на уровне отдельного предприятия.

Стратегической целью деятельности предприятий пищевой промышленности является формирование, сохранение и восстановление ее экономического потенциала. Разработаны принципы и процедуры формирования и эффективного использования, которые должны осуществляться путем специфических организационно-экономических

структур ведения хозяйственной деятельности, способствующие отысканию средств и объединению предприятия в самостоятельные хозяйственные системы.

Во втором разделе «Анализ формирования и эффективности использования экономического потенциала предприятий пищевой промышленности» исследована система факторов, влияющая на эффективность работы традиционных и вновь созданных предприятий пищевой промышленности.

Отображено влияние основных, внешних и дополнительных факторов на себестоимость продукции предприятий пищевой промышленности в виде древовидного графа, позволяющего отчетливо отобразить все взаимосвязи и уровни влияния факторов.

Интегральным методом получены расчетные формулы обособленного влияния факторов на показатель себестоимости продукции по статьям калькуляции в детерминированных моделях экономического анализа. Обособленное влияние каждого фактора на показатель себестоимости позволяет рассчитать предел изменения любого фактора, при котором продукция пищевой промышленности будет конкурентоспособной и не убыточной.

В третьем разделе «Повышение эффективности использования экономического потенциала предприятий пищевой промышленности» рассматривается концепция формирования и эффективного использования экономического потенциала предприятий пищевой промышленности, организационно-экономические предпосылки повышения эффективности производства продукции и предлагается новые методики оценки эффективности экономического потенциала предприятий.

Обоснован подход к исследованию эффективного использования экономического потенциала предприятий пищевой промышленности одновременно на микро- и макроуровнях.

Разработана методика расчета интегрального коэффициента эффективности использования экономического потенциала на одном предприятии и сравнении двух и более аналогичных предприятий.

Разработанные в диссертационной работе рекомендации и методические подходы к формированию и эффективному использованию экономического потенциала направлены на воплощение научно обоснованных подходов в действующий механизм управления предприятиями пищевой промышленности. Рекомендации дают возможность определить приоритетные направления развития предприятий с учетом требований рынка и способствуют повышению эффективности и конкурентоспособности производства.

Ключевые слова: экономический потенциал, пищевая промышленность, интеграция, дифференциация, управление, мониторинг, детерминированный анализ, себестоимость, конкурентоспособность.

ANNOTATION

Shevchenko A.A. The formation and effectiveness of usage of economical factories ' potential of food industry. – Manuscript.

Dissertation for receiving scientific degree Candidate of Economic Sciences on speciality 08.06.01 – Economics, organization and management of enterprises – Ternopil Academy of National Economy, Ternopil, 2005.

The whole complex of theoretic methodological, methodical and practical problems of renovation of economic potential of food and processing industries is examined in the dissertation.

The conception of renovation of economic potential of food and processing industries on the base of changing the forms of property, detailed investigation of the components of reforming, construction of economic, mathematic models of increasing the competitiveness are investigated.

The main directions of renovation the economic potential of food and processing industries and increasing the effectiveness of their functioning are motivated.

Key words: economic potential, integration, differentiation, management, monitoring, determinated analysis, prime cost, competitiveness.

Підписано до друку 21.04.2005 р. Формат 60x90/16
Папір друкарський. Друк офсетний.
Умовн. друк арк. 1,0.
Наклад 100 прим. Замовлення № 238

***Західний регіональний центр інформаційних технологій
“Інфотехцентр”, вул. Шашкевича, 3, м. Тернопіль.
Тел. 22-51-91, 22-09-62***